

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

TÜRK HALK EDEBİYATI

MASAL ANLATICILARININ BİLİNÇALTLARINDA ADALET KAVRAMI

“Şüphesiz ki Allah, Adaleti, iyilik yapmayı ve akrabaya vermeyi emreder. Hayasızlığı, kötülükleri ve azgınlığı yasaklar. Size öğüt vermektedir. Umulur ki öğüt alıp, düşünürsünüz.” (Nahl Suresi - 90)

Prof. Dr. Mehmet Naci ÖNAL¹

GİRİŞ

Bilinç, akıl yoluyla yordam üretmektir. Bilinçaltı geçmiş zaman diliminde yaşanmış deneyimlere işaret eder. Düşünce ve davranışları, bilinç kadar bilinçaltı da yönlendirir. İnsanın çocukluğuyla insanlığın uzak geçmişi arasında bilinçaltına dair bağlar kurulur; sözün kökeniyle insanlığın geçmişi arasındaki ilişkiler araştırılır. Mitlerin ve masalların ilk çağlardan başlayan birikimleriyle, insanlık tarihinin bilinçaltından izler taşıyıp taşımadıkları sorgulanır. Geçmişin sözlü bilgileri arasında sayılan mitlerde inanca dayalı ve kutsal olanı anlatılırken benzer şeyler, kutsala bağlamadan masallarda anlatılır (Eliade 1993: 15-24). Sözlerin, davranışların ve inanışların arkaik yapıları üzerinden insanların yaşamlarındaki inançlar, ritüeller ve semboller çözümlenir. Bu araştırmalar arasında masalların yerel kültürleri, evrensel boyuta nasıl taşıdığı, bunlar yapılırken adalet kavramının yaşamın merkezine nasıl yerleştiği üzerinde durulacaktır.

Masallar, insanlık tarihinin en eski sözlü ürünleri olarak içlerinde sosyal tarihin derin izlerini taşımaktadırlar. MÖ ve tarih öncesinden günümüze dek gelen en eski sözlü aktarımlar olup masalların geçmişleri hakkında çeşitli tezler ileri sürülmüştür. Bunlar: Mitolojilerle masallar arasındaki benzerlikler olduğu, masalların Hindistan kökenli olduğu, masalların yaban dönem insanlarına ait sözlü anlatılar olduğu şeklindedir (Seyidoğlu 1975: XXVII-XXVIII). Mitler ve masal-

¹ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi, onaci@mu.edu.tr

larla geçmişin dışavurumu gerçekleşirken iki yol izlenir: İlki insanlığın ilkel / yaban dönemi, ikincisi insanın çocukluk dönemidir.

Kolektif bilinç ile bireysel bilinç arasındaki ilişkiye bakıldığında, kişisel bilinçaltına ait şeylerin zamanla bilinçte oluşmuş, fakat belli bir süre sonra unutulmuş veya bastırılmış olduğu varsayılır. Kolektif bilinçaltı kapsamında, hiçbir zaman bilinç düzeyine gelmemiş ve bireysel olarak edinilmemiş bilgiler söz konusudur. Kişisel bilinçaltı kompleksleri kapsarken, kolektif bilinçaltı arketipleri oluşturur. Erketipçi eleştiri, kişinin bağlı olduğu kültürel çevreyi aşan evrensel simgelerin varlığını kabul eder. C.G. Jung ve Northrop Frye bu kuramın savunucuları arasındadırlar. Onlar, arketiplerin insanlığın ortak bilinçdışı ürünleri olduklarını belirtirler. Bilinçdışı bastırılmış, unutulmuş duygu ve düşüncelerin odağıdır. Görülen katman, kişisel bilinçdışına aittir. Derinlerde kişisel deneyim ve edinimlerin dışında doğuştan gelen şeylere rastlanır. Derindeki katman “kolektif bilinçdışılık”tır. Bu bilinçdışılık kolektif değil, evrenselidir. Jung’ın ifadesiyle ilkel (primordial) imgelerle ve motiflerle / yanlışlarla uzak zamanlardan beri var olan evrensel arkaikler, arketiplerdir (Jung 2006: 16; Uysal 2006: 14-15).

Masallar düşlerimizi beslerken, düşlerde duygusal yanlarımızın planları ve davranışları üzerine denemeler yaparız (Adler 1996: 21). Hayaller gündüz düşleridir. Masallarda hayaller üzerinden gerçek yaşama hazırlanırız. Masallarda bir düş gibi, konu üzerinde düşünmemize yol açar. Hayallerimiz ve düşlerimiz hem geçmişimiz / çocukluğumuz hem de geleceğimiz üzerindedir. Çocuk için masal çağı “mitik anlama” denilen çağ olup, 2-3 yaşından 6-8 yaşına kadar olan dönemi kapsar. Çocuk yedi yaşından itibaren farklı bir “anlama boyutuna” geçer. Zihin, okuryazarlığı aracı olarak kullanıp gelişmesini sürdürürken mitik anlama, kültürün “daimi ve temel” ögesini oluşturur. Mitik anlamaya ait estetik ve psikolojik değerler korunur.

Masallar çocuğu besleyen zengin kültürün anlaşılmasını sağlar; insanların ortaya koyduğu yıkıcı çağrışımları açıkça gösterir. Zıtlıklardan üretilen mantık birimcikleri, dil estetiği üzerinden gerçek dünyadaki çıkarımları gözler önüne serer. İyi - kötü, siyah - beyaz, kadın - erkek, suç - ceza vb. temel karşıtlılar, kültürlerden evrensele taşınır. Claude Lévi-Strauss, insan beyninin zıtlıkları doğuştan ikili ayırıştırma üzerinden inşa ettiğini öne sürer. Masallar, yüzey ve derinlik karşıtlığıyla birlikte altta yatan güven - korku, iyi - kötü, cesur - korkak, sevgi - nefret, mutlu - üzgün, fakir - zengin gibi ikili yapılarla kurulmuştur. Uzak yakın karşıtlığı içinde (bir varmış bir yokmuş) uzak bir ormanda olaylar anlatılırken geçmiş ve bugün arasında söylenmeyen benzerlikler, geçmişin tarihiyle bugünün tarihi arasında tersten öğretiler oluşur. İkili yapı çocuğun kavrayışı için bir araç olur. Çocuklar, masal dünyasından hayali tecrübeler edinirken gerçekçi ve aktif bir yaşamın içinde, müfredatın ötesinde zengin bir ödev üstlenmiş olurlar (Egan 2010: 33-43).

Dinleyenlerin duyguları masal içinde yönlendirilir. Birey ve toplum kendi statü, davranış, düşünce, ekonomik ilişkiler bağlamında bir görev üstlenirler. Sosyal roller, şartlar, psikolojik etkenler yaşamın içinde rol oynar. Tekrar edilen öyküler bir tür kimliğin oluşmasına, güçlenmesine hizmet eder (Egan 2010: 62-63).

Masallar, olağanüstü olandan kabul edilebilir olana taşınır. Masallar idealize edilmiş bir dünyayla sonuçlanır. Mükemmel bir dünyanın kurulmasına katkı sağlanır. Neden her masalın sonu mutlu biter sorusunun karşılığında, yönlendirilmiş mükemmel bir dünya ideali vardır. Antik

ve Rönesans dönemi yazarları da ideal olanı ele almışlardır (Moran 2007: 34-38).

Geçmiş zamanın adalet kavramı insanlık tarihinin sosyal hukuk tarihini oluşturur. İnsanlık bu süreçte kendi hayalleri üzerinden aklını kullanarak kendini yönetme aşamasına gelmesi on binlerce yıl almıştır. Masal anlatıcısının bilinci, geçmiş zaman üzerine kurulmuştur. Geçmişte hayalen yaşanmış olan olağan veya olağanüstü dünyanın içinde bile bir düzen vardır. Bu düzen hakkaniyet üzerine kurulur, sonunda herkes muradına erer. Masallarda tecelli eden adalet, hayalen örnek evrenini oluşturur. Misaller üzerinden gerek yaşama göndermeler yapılır. Bilinçaltında bir zamanlar öğretilmiş olanlar, yine hak ve adalet üzerine olmuştur. Doğrudan öğütler yerine, masallar içinde çeşitli varlıkların rol üstlendiği birer öyküye dönüştürmek, hayaller üzerinden gösterilen bir ruh dünyasının inşa etmek, haklı haksız ayırımını hayal evreninden gerçek dünyaya taşımak içindir.

I. GEÇMİŞ ZAMANIN ADALET KAVRAMI

Halk irfanında sözlü kültürün pek çok unsuru tekrar edilir. Uzak geçmişin en eski anlatıları olarak kabul edilen masallardan misaller çıkarılır. Misaller, yaşamın örnek evrenine taşınır. Masalların evrensel derinliği, insanlığın ortak geçmişine ışık tutar. Masallar, insan türünün birey ve toplum bağlamında düşünce ve davranış benzerliği üzerine temellendirilir. İnsanoğlunun uzak geçmişinden günümüze taşıdığı masal belleğinde yer alan normlar, insanlığın ortak kabulleridir. Bu normlar arasında adalet, insanlığın olmazsa olmazlarından biridir.

Masallar, uzak geçmişten günümüze ne tür izler taşıyabilir? Arkeologların kazıları sonrası elde ettikleri buluntular, insanlık tarihi binlerce yıl geriye götürürken; masalların kökeni geçmişte ne kadar ilişkilidir? Sözlü halk anlatıları, tarih içinde yaşananların zamanla bir başka anlatıyla karıştığı, bir anlatının diğerinin yerine geçtiğinde tarihin efsaneleştiği görülür. Tarihsel olay ne kadar önemli olursa olsun halkın belleğinde süreklilik arz etmez, tarihsel olayın alevlenmesi sanatsal hayal gücüyle mümkün olur. Tarihsel gerçekliğin halk belleğinde iki veya üç yüzyıldan daha fazla kalmadığı ispatlanmıştır (Rifat 2006: 68-73).

Adalet sağlanmaz, toplum ihtiyaçları karşılanmaz olursa, toplumda bastırılmış karakter ön plana çıkar ve toplumu memnun edecek şekilde dönüşüm süreci başlatır (Fromm 1998: 30-31). Adalet kavramı, mitik / kutsal / masal çağlarından başlayan insanlık tarihinin ortak ve en değerli kavramlarından biridir. Adalet insanlık tarihi içinde dünyevi alanda aranır, eğer adalet gerçekleşmezse, kutsallar üzerinden öte dünyada hesaplaşmaların olacağı düşünülür. Mitik ve masal karışımı Maaday Kara Destanı, Zümrüdü Anka masalı gibi kimi metinlerinde kahramanın yeraltına gidip orada mücadele etmesi, benzer anlayışın bir tezahürüdür. Hem yerüstünde yani bu dünyada hem de yeraltında yani öte dünyada adaletin tecelli etmesi adına yapılan kahramanlıklar sergilenir.

Yöneten ve yönetilen ilişkileri, tarih öncesinden başlanarak sözlü tarihe yansımış, en eski zamanlardan günümüze kadar, insanlık tarihinde başat rol oynamış ve adaleti kovalamış kahramanlar olmuştur. Sümer medeniyetinde yer alan tam tanrılar, yarı tanrılar ve insanlar arasındaki yönetim biçimi görülür. 1/3 oranında insan, 2/3 oranında tanrı olan Gilgameş, eşitsizliğe karşı çıkan, kendi kaderine karşı koyan insanlığın bilinen en eski kahramanlarından. Yolculuğu sı-

rasında yaşadığı maceralar, kendini eşitlemek ve tam tanrı olmak adınadır. Tam tanrı olmak için, kendi kaderini kendi tayin etmek ister (Ramazanoğlu 1993: 18-97).

MÖ'nde Mısır'da Tanrı-Kral yönetim süreci sınıflar üzerinden yürütülmüştür. Mısır'daki yurttaşlar yedi sınıfa ayrılır: rahipler, askerler, sığırtmaçlar, domuz çobanları, tacirler, tercümanlar, gemi kılavuzlarıdır (Herodotos 1991: 137). Sınıf çatışmaları haksızlıklara karşı koymak adına yapılan en eski mücadelelerin tarihi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yönetim biçimleri eski dünyada birbirine benzemektedir. Antik Grek dönemde toplumsal sınıfları üçe ayırmıştır: 1. Eupatridler: Bunlar şehir meclislerinde görev yapma hakkına sahip şeflerin aileleridir. Soylu babanın oğulları anlamında kullanılır, yani soylular kastıdır; 2. Geomorlar: Kırsalda yaşayan küçük toprak sahibidir. 3. Demiurgoslar: Zanaat sahipleri olup şehir yaşamının temel unsurlarıdır (Bıçak 2004a: 23-25). Roma'daki yöneticiler tanrı soyludur. Toplumsal sınıflar üçe ayrılır: 1. Patriciler: Yönetici soylu sınıfı, 2. Plepler: Siyasi hiçbir hakka sahip olmayan tarım, hayvancılık, ticaret vb. ile uğraşanlar, 3. Köleler: İşgal altındaki ülkelerden getirilenler (Ağaoğulları ve Köker 2008: 14-17).

Eski Hindistan'daki kast sistemi şöyledir: 1. Kutsal görevde bulunanlar (Brahmanlar), 2. Savaşçılar (Ksatriyanlar), 3. Tüccarlar (Vaisyalar), 4. Ekinciler (Sudralar). 5. Cemiyet dışında kalanlarda kalanlar (Paryalar) olup bunlara insan muamelesi yapılmaz. Bu sınıflar arasında geçiş veya karışma olmadığı gibi, kendi sınıflarını koruma mecburiyeti vardır. Bu yüzden birbirine düşman pek çok sınıftan söz edilebilir (Bıyıktaç 1989: 5).

İran tarihinde, "Şehname" adlı eserin temel öğretisi adalettir. Adalet hüküm sürdüğü halk mutlu, kayboldukça perişan olur. Şahlar halk için çalıştıklarında bolluk bereket ve refah vardır, kendi bencillikleri devreye girdiğinde, saadet son bulur. Cemşid'in alınıdaki ışığı semboliktir. Adalet üzere hükmettikçe ışık kalır, adaletten ayrılınca alınıdaki ışık söner. Sasaniler'de, eski Hint'te olduğu gibi, kast sistemine ayrılmıştı. Bu sistem bütün ilk ve erken ortaçağ toplumlarında mevcuttu. Sasaniler'de dört kast sistemi vardı. Bunlar: 1. Ruhban sınıfı (din adamları, yargıçlar, yüksek sivil memurlar, 2. Savaşçılar (ordu yönetimi), 3. Kâtipler (öğretmenler, tebabet sınıfı, küçük memurlar, 4. Zanaat ve ziraat ile uğraşanlar. İran'daki Mazdek isyanları, toplum eşitliği için yapılmış, kastlar arasındaki eşitsizlik için mücadele edilmiştir (Ortaylı 2012: 26-27).

İslamiyet, insanlar arasında, zulümle çapulculuk ve tahakküm oluşturan soy-boy, ırk, renk ayrımını kökünden kaldıran inanç özgürlüğü, insan birliğini korumaya yönelik, adalet tesis eder. Mülkün asıl sahibinin Allah olduğunu ifade edilir. İslam peygamberi yaşamında, siyaseten bunu göstermiştir (Gölpınarlı 1997: 7-9). Osmanlı'da daire-yi adliye, erkân-ı erba'a veya enasır-ı erba'a olarak adlandırılan dört sınıftan söz edilir: ilmiye, askeriye, zanaatkârlar, çiftçiler. Bu sınıfların karşılıklı yardımlaşması siyasi yaşamın devamı için şarttır (Rosenthal 1996: 318). Padişah olmak dışındaki sınıflar arasındaki geçiler keskin olmamıştır.

Masal dünyasının kahramanları adaleti eylemleriyle gerçekleştirirler; yapıp etmeleri, hak hukuk üzerinden anlatılır. Bu anlatmalar sağduyuyu ve vicdanı rahatlatır. İnsan varlığını bir ideale bağlar. İdeallerin işaret edildiği masal metinleri, dinleyicisini kuşaklar boyu sezgi yoluyla olağan varoluşuna yönlendirir².

2 Sibel Turhan Tuna, **Türk Masallarının Varoluşculuk Açısından İncelenmesi** (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, Muğla, 2014) adlı çalışmasına bakılabilir.

II. MASAL ANLATICILARININ BİLİNCİ

Bilinçaltı durum, gerçeğin farkında olunmamasıyla eş anlamlıdır. Bilinç ise gerçeğin keşif-tir. İnsan sonsuza kadar çocuk kalamaz, eninde sonunda yaşamın gerçekleriyle yüz yüze gelir. Gerçeklere karşı hazırlık, sözlü anlatımlarla başlar (Fromm 1998: 121-130). Masal anaları ve ataları, masallardan pek çok çıkarımlar yapmışlardır. İyi ve kötü arasındaki ayırımın öne çıktığı, sonunda yapılan işlerin onaylandığı görülmüştür. Hak hukuk adına iyilerin yanında, kötülerin karşısında olunan bir memnuniyet paylaşılmıştır.

Todorov'un ifadesiyle, edebiyat var olanla olmayan arasında bir gedik açmaktır (1999:161). Masal anlatıcılarının masal dünyasından kendi dünyalarına, pek çok duygu değeri taşıdıkları gözlenmiştir. Adalet kavramıyla ilgili dikkatler sorgulandığında, masallardaki olayların her bir aşamasında başat kişinin yanında yer aldıkları izlenmiştir. Masalların sonuçlarında, haklı ve haksız ayırımını doğru bulmuşlardır.

Kaynak kişiler masalların kendilerine çok şey öğrettiklerini, bunların başında adalet kavramının geldiğini ifade etmişlerdir. Masal analarından Emine Bahriye Çuhadar, masaldaki iyi kötü işlerden iyi insan olmayı, yalancı olmamayı öğrendiğini; kötülerin cezalandırılması, iyilerin mükâfatlandırılmasından memnuniyet duyduğunu belirtmiştir. Masallardaki acıların, sıkıntıların, aldatma ve haksızlıkların anlatıcısı da dinleyiciyi de üzdüğünü; iyi kişilerin yaptığı işleri onayladığını, kötü kişilerin yaptığı işleri beğenmediğini ifade etmiştir.

Masal anası, Dudu Kübra Akkoca, masalların hayal gücünü artırdığını, masallardaki iyi işlerden dürüst olmayı, kötü işlerden ise dikkatsiz olmamayı öğrendiğini belirtmiştir. Masalarda kötülerin cezalandırılıp iyilerin ödüllendirilmesinden memnun olduğunu söylemiştir. Akkoca, masalda kötü kişilerin yaptıklarını tasvip etmemiştir.

Okur-yazar olmayan masal anası Yeşavet Orhan, masalların zihin açıcı olduğunu, beyni genişlettiğini, eski işlerin masala döndüğünü, akli kullanmaya yaradığını düşünmektedir. Masaldaki iyi kişinin iyi bir mevkie gelmeyi veya fakirken zengin olmayı hak ettiklerini belirtmiştir.

Masal anası ilkokul mezunu Hayriye Gül, masalarda canlı olmayan şeylerin canlandığını; merhametli olmayı, aklını kullanmayı, ileri görüşlü olmayı öğrendiğini; iyilerin başarılı olmasının hoşuna gittiğini belirtmiştir. İlkokul mezunu Gülseren Durar, masalların çok iyi bir şey olduğunu, toplumdaki insanları etkilediğini, masallardaki kötü olaylara kızdığını: "Ha körolası höyle yapmış, böyle yapmış" şeklinde ifade etmiştir. Masal anası ilkokul mezunu Nermin Aykurt, masalların dürüst olmayı, aklını kullanmayı, kötü arkadaş seçmemek gerektiği, kötülerin cezalandırılmasından mutlu olduğunu söylemiştir.

Masal atası Hüseyin Akyürek, masallardan ibret çıkarırmış. Masallara itibar eder, iyi ve kötü işlerden misaller çıkarırmış. İyiler cezalandırılıp kötüler cezalandırılırken "memnun olurum" demiştir. İyi bir yere gelen kahraman için: "Hak ettiyse hak etti deriz," şeklinde ifade etmiştir. Masal atası Sebahattin Atıcı masallar için, karşılaştırma yaptığını, "bir gün ben de böyle olayım" dediğini, masalların stresini atığını belirtmiştir. Okur-yazar olmayan masal atası Halil Karagöl, masallardan temsil aldığını, tecrübe çikardığını, eski adamların başlarına gelen işler olduğunu, dürüst olmayı öğrendiğini söylemiştir.

Masal atası İlhan Şahin masallarda, kimsenin hakkını yememeyi, cömert olmayı, vicdanlı olmayı; masalın içinde yapılan işlerde kindar olmamayı, iyi insan olmayı, vicdanlı olmayı, masalda haksızlık yapanın sonunda mutlaka hak ettiği şeyi çektiğini; masallardaki olaylara imrendiğini, iftihar ettiğini söylemiştir. Hayvan masallarında hayvanlara yapılan vefasızlığa öfkelenmiştir.

İlkokul mezunu masal atası İbrahim Nalbantoğlu, masalda kötünün örnek alınmadığını, kötünün her zaman kötü kaldığını, masaldaki müşkül işleri halleden iyi kişiye özendiğini, iyilik yapanın iyilik bulduğunu bundan memnun olduklarını, darısı bizim başımız olsun dediklerini anlatmıştır (Önal 2011: 83-200).

Tokat masallarını derleyen Mustafa Sargın, Fatma Keskin'den "Tın Tın Kabacık" masalını kaydeder. Anlatıcı çocukları dağa bırakan adamın yaptığı haksızlığa dayanamaz, kamu vicdanı adına şöyle bir ara cümle kurar: "Gâvuruñ adamı heeeç baltayı yere vurmada ormanda çocu birañıye gaçıye." Masal anlatılırken dil ötesi ses tonuyla yapılan işler kınanır, haksızlığa karşı bir tavır sergilenir.

Tokat'ta icra yöntemi üzerinden yapılan derlemelerde, icracının masalları anlatırken daima tarafgir bir tavır sergilediği gözlenir. Masal anası Fatma Keskin "Tuz Kadar Sevgi" adlı masalda padişah, küçük oğlunun idam emrini vermiştir. Masal anası Fatma Keskin idam emri karşısında üzüntüsünü dile getiren ara cümleler kurar, çocuktan yana tavır alır: "Ölüm beni nagadar seviyoñ demiş. Ben seni "duz" gadar seviyom demiş. Vay eşşölu eşşek demiş. Benim duz gadar mı hatırım var diye... Asgeller gotürüyö on sekiz yaşında, dünya gozeli_jibi olan çocu. Nası gı-yacahlar? O.. adam o.. Pıçah çalmıya gorhar. Asgerin biri diye ki, gelin biz bunu öldümüyeğ. Bi geyik vurah. Bunun gomlani çıkardah. Bunun gomlani gana baturah. Padişama gotüreğ. Ölüm sen de buralardan filar ol get diyelar. Şindi bi geyik vuruyolar." Anlatıcı, olanın biteni üzüterek anlatır. Üzüntü duygusal bir tepki olarak izlenir. Hakkaniyetin yerine getirilmesi adına bir beklenti söz konusudur.

Tokat'tan masal anası Sati Çetin "Oduncu" adlı masalda, kahramanın düştüğü duruma göre, ya sevinir ya da üzülür. Bu duygusal tepki masal kahramanın yanında olduğunun, yaptıklarını onayladığının göstergesidir. Yapılan haksızlığı dil ötesi ifadeyle tasvip etmez: "Gara vezir geliyo ki, herkeş uyuyo. O da, padişāñ veziriyimiş, naalet (lanet) olası. Ordan sona, hemen oğlanıñ gafayı kesiyö. Dinleyiciler de kınayarak "Vııyyy" deyip oğlanın kafasının kesilmesine üzölmüşlerdir.

Sati Çetin, "Yaralı Mahmut" masalının icrası anında, masal kahramanının yanında yer alır: "*Mahmud deñizden gelüken diyo ki, nene sen burda ne oturuyöñ? İşde cazu garısı bayağı (biraz önce) dedüğüm gibi...*" ifadesiyle kötünün duygusal icra boyunda yanındadır. Masalın sonunda: "Gırğ gun gırğ gece Elif'e, gırğ gun gırğ gece o gardaşa, onnara, üçünüñ de duğünü oluyo. (Din: Üçü de muradına eriyö.) Üçü de miradına erdi de gerisi kötü. Padişāñ garısı diyo ki, bu orosbu garısı çoğ cazu garısı. Allah kokünü_ırsıñ. Cazu garılarınıñ. Eyilere yardım edsiñ, cazularınıñ kokü gırılısıñ.

Masalın devamında olmayacak, yakışmayacak işler yapan kötüler, dinleyiciler tarafından kınanır: "Bu cazu garısı diyo ki gocasına, ulan herif diye, oğluñ üş dene gız getümüş, üçü de saña ılayığ diye. (Dinleyiciler: Vuuuu!) Hadi bāyım. Üçü de saña ılayığ. Ulan anam diyo, sen de... Valla

herif diyo yav, kızları gorseñ babayiğit! Cazu garısı. Kokû (kökü) arınsıñ işde, cazu garısı. (erkek dinleyici: O garı eyiymiş işde o garı.) Gêt! Ordan sona. O garıya nâlet olsuñ. Herif diyen gavata da neydiyo biliyoñ mu? Öyle babaları Allah yerinde yaturmasıñ! Sürünsüñ orda.”

Başka bir masalın akışında: “Yav gızı görünce atıñ ardında, gara veziriñ gozû gıza düşüyo; gavatiñ. Yaaa!” diye tepki verilir.

Masalın sonundaki cezalandırmayı onaylayan cümleler şöyledir: “Gurban olduğum, diyo ki oğlan bağ gine. Diyo ki oğlan gine, yav diyo babam o benim diyo. Gıymañ da, onu diyo beğci yapıñ. Beni de onuñ yerine goyuñ, diye. Oğlan şey oldu, padişah oldu. O kopek [Mahmut’un babası/padişah] de beğci oldu. Çocuğlar da evlendi. Onnar muradına erdi. Biz kerevetine... (gülüyor). Yavrum bunnar böyle.”³

Masal anlatıcıları ve dinleyicileri masalda hakkaniyetin çiğnenmesinde, tepki koydukları, kimi zaman argo veya küfürlerle taraflarını ileri düzeyde aşikâr ettikleri görülür. Masallarda sezgi yoluyla verilenler, anlatıcı ve dinleyici katında yeterli karşılığı bulup tekrar tekrar dineleme, ezberleme ve bir sonraki kuşağa aktarma yoluyla, masal içinde geçenlerin her anlamda bir eğitim işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Hak hukuk anlamında yapılanların anlatılan masalların dönüm noktaları olduğu, bundan sonra olayların evrildiği görülür.

III. MASALLARDA TECELLİ EDEN ADALET

Masal dünyasından yedi örnek incelenmiş, bunlardan dört masal haksızlığın öne çıktığı, üçü toplumsal sınıf farklılığının giderildiği, ikisi kıskançlık sonucu yapılan haksızlığın konu edildiği masallardır.

1. “Keloğlan ile Köse” adlı EB 357, AaTh 1012-1120-1132 numaralı masal:

Bir adamın üç oğlu vardır. Ölmeden evvel oğullarına Köse’yle çalışmamalarını vasiyet eder. Babaları öldükten sonra, ilk iki oğul sırayla şehre gider, Köse’yle anlaşma yapar, onunla çalışırlar. Köse anlaşma sonucu bu ilk iki kardeşi öldürür. Keloğlan şehre gidip Köse’yle anlaşma yapıp yanında işe başlar. Anlaşmaya göre, her ne olursa olsun kızmak yoktur. Kim kızarsa o ötekini öldürecektir. Keloğlan, Köse’nin verdiği işleri yaparken sürekli sorun çıkarır. Kösenin öküzünü yer, kızını duvara çarpıp öldürür, kuş diye ağaca çıkarttığı Köse’nin annesini vurup öldürür. Köse çareyi kaçmakta bulur. Olayların akışında Keloğlan Köse’nin karısını da öldürünce, Köse çığına döner ve anlaşmayı kaybeder. Keloğlan da Köse’yi öldürüp evine döner (Dursun 2008: 36-39).

Bu masalda Keloğlan ve kardeşleri söz konusu edilir. Muhtemelen kırsalda yaşayan kardeşler, şehre çalışmaya giderler. İlk iki kardeşin başlarına gelenler, saflıkları yüzünden olmalıdır. Uğradıkları haksızlıklar canlarına mal olmuştur. Öfke kontrolü ile ilgili bir öğreti hayati önem taşır. Saf olan kardeşler, uyanık olanın haksızlığına uğramışlardır. Masalın hazırlık bölümü iki kardeşin başına gelen uyanık bir işverenin yaptıklarıyla ilgilidir. Çalışan ve çalıştıran arasındaki haksızlık sonucu, düzen yerini düzensizliğe bırakmıştır. Üçüncü kardeş son fırsattır ve onun adaleti sağla-

3 Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde danışmanlığını yürütmekte olduğum Mustafa Sargin’in “Tokat Masaları Üzerine Araştırma ve İncelemeler” adlı doktora çalışmasından faydalanılmıştır.

ması beklenir. Kardeşlerin başlarına gelenler adaletsizliğin hüküm sürdüğü bir düzendir. Keloğlan ayrıntılarıyla anlatılan haksızlığı gideren işler yapar. Anlatıcının ve dinleyicinin heyecanı kamu vicdanı adınadır. Yapılanların onaylanmadığı bir öykü tekrar edilmez. Yeniden anlatılmaya değer bulunmaz. Keloğlan öfkelenmeme adına aklını kullanır. Oyunu kurallarına göre oynar. Adalet bu sefer yerini bulmalı, saf insanların ölümüne neden olan Köse cezasını çekmelidir. Anlatıcı ve dinleyici bu serüvenin devamında Keloğlandan yana bir tavır alır. Bu yüzden her bir ayrıntı, kamu adına dinleyenlerin vicdanını rahatlatacak şekilde verilir. Denk olmayan koşullar içinde öldürülen iki kardeşin öcü alınır. Bu süreç masal dünyasında sıfatlarla giydirilen kişiler üzerinden verilir. Yapılan bütün işler, bir hareketlilik içinde sürdürülüp duyguların anlatıcı ve dinleyici içinde yaşatılması sağlanır. Bu duygu adalet duygusudur. Öç alma, öfke, kin gibi hiçbir ayrıntı verilmez. Masallar eylemler/hareketler içinde dinamik bir süreklilik içinde ilerler. Masalı durağanlaştıracak bir duyguya ver verilmez, duyguları ağırlıklı olarak dinleyici yaşar. Anlatmanın ve dinlemenin keyfi bu hareketliliklerin duyguya aktarılmasında yatmaktadır. Masal anlatıcısı ve dinleyicisi masalın sonunda adaletin gerçekleştiğine inanmış, rahatlamış, huzur bulmuş olur. Öfke kontrolü adına bir başarının öyküsü verilir. Safılık ve uyanıklık karşıtlığında ilerleyen hukuk öğretileri, başkalarını ezmek, haksız yere ötekini yaşamına kastetmemek masal tadında anlatılır.

2. “Her Şey Belli Olacak” adıyla kayıtlı EB 141, AaTh 960 numaralı masal:

Aynı köyden çalışmaya giden iki arkadaştan biri parasını biriktirir, öteki har vurup harman savurur. Köylerine geri döndüklerinde ise, yolda parasız olan para biriktiremediğini, köye bu haliyle dönemeyeceğini, bu yüzden para kazanan arkadaşını öldüreceğini söyler. Arkadaşını öldürmek üzereyken, arkadaşını beni öldürme bak bu cinayet bilindir, der. Arkadaşını nereden bilinecek, senle benden başka kim var ki, diye cevap verir. Şu gördüğün kengerler /dikenler / kızılıcak otları bilir, şahitlik eder, der.

Parasız olan arkadaşını öldürüp köyüne gider. Öldürdüğü kişi hakkında bir şey bilmediğini söyler, yalanlarla birlikte öldürdüğü adamın karısını da alır. Aradan bir zaman geçer köyde harman savururlarken, kenger / kızılıcak otu yuvarlanıp adamın ayakları arasından geçer durur. Adam içinden gülünce, karısı ne oldu der. Hiç deyince, kadın ısrarcı olur. Adam da vaktiyle kocanı öldürmüştüm, bu kızılıcak otları şahitlik eder demişti, der. Kadın gider, mahkemeye kocasını ihbar eder. Masalcı masalı şöyle bitirir: “Adam içeriye, gari gezipduru” (Önal 2011: 395). Adalet böylece yerini bulur.

Masalı dinleyen çocuk (Döndü Can: şimdi yetişkin bir eğitimci) bir gün adaletin mutlaka tecelli edeceğine kanaat getirip rahatlar. Adalet öyle bir ihtiyaçtır ki, doğada olmazsa olmaz olan hava, su, toprak, güneş gibi bir ihtiyaçtır. Adaletin bir gün bir şekilde mutlaka tecelli edeceğine olan inanç hem bireyin hem de kamunun vicdanını rahatlatır. Atasözünde: “Kantarın ayarıyla oynarsan, bir gün gelir seni de yanlış tartar,” denir.

Masaldaki olaylar bir denge içinde seyrederken cinayetle birlikte her şey alt üst olur. Bundan sonra dinleyici sorunun çözülmesi adına bir izlek içine girer. Hiçbir şahidin olmadığı bir cinayet nasıl çözülecektir? Burada çalı / diken / kenger / kızılıcak otu sembolik bir değere sahiptir. Sivri uçları olan, rüzgârda uçan ve yanan / yakılan bir nesnedir. Sembol diliyle içimizdeki duyguları somut birer algı imiş gibi açıklayabilir, bir şeyi temsili olarak daha rahat anlatma imkânına

kavuşabiliriz (Fromm 2003: 26). Kenger vicdani rahatsızlığı temsil eder. Masal dilinde bir dikenli nesne olarak sembolleşir. Vicdan, kişiyi yaptığı haksız eylemde rahatsız eder. Bu rahatsızlık bir itirafa dönüşür. Kadından beklenen de katili gerekli yerlere bildirmek, maktulün uğradığı haksızlığı gidermektir. Masalın sonunda adalet yerini bulur. Masal anlatıcısının son cümlesi bu adaletin yerini bulmasından duyduğu memnuniyeti ifade eder: “Adam içeriye, gari gezipduru.” Cezasını çekmesi adına söylenen bu cümle, “gezipduru” gezip duruyor anlamındadır. Masal dünyasındaki zaman, şimdiki zamana çekilir. Anlatıcı bu durumdan hoşnut durumdadır.

Döndü Can’ın çocuk yaşta dinlediği masalın heyecanı, büyüdükten sonra adalet kavramı adına ilk aklına gelen masal olmuştur. İlkokulda uğradığı haksızlığın üzüntüsünü çekerken annesi kendisine aynı masalı anlatmıştır. Kabullenemediği haksızlık karşılığında, annesinden dinlediği masaldan anladığı şey, bir gün adaletin er geç tecelli edeceği olmuştur. Öyküler üzerinden gerçek yaşama taşınan adalet inancı özel olarak bireyin, genel olarak kamunun vicdanını rahatlatır.

3. “Sabır Taşı” adlı, EB 185 Aa; Th. 894 IV numaralı masal:

40 gün uyuyan adamın başını bekleyen kızın 41. gün başından bir an / bir makas almak için ayrılması sonucu, adamın uyanmasıyla başlar. Adam gözlerini açtığı anda ilk gördüğü kadınla evlenecektir. 40 gün başında sabırla bekleyip bir anda sevdiği adamı kaybeden kız, durumu kabullenip sabredecektir. Bir gün adamın talebi üzerine mağdur olan hanım çarşıdan bir sabır taşı getirmesini ister. Sabır taşına 40 gün başından geçenleri bir bir anlatır. Nasıl sabırla beklediğini anlatırken taş bile dayanamaz çatlar. Adam olanları duyar, gerçeği öğrenir. Çingeneyi kırk katırla cezalandırıp kızla evlenir (Önal 2011: 275-286).

“Sabır acıdır ama, meyvesi tatlıdır” atasözü sosyo-psikolojik bir gönderme olup, eninde sonunda adaletin yerini bulacağı inancını aşılır. Sabırla, çaresizlikler aşılır. Kamu vicdanı bir sabır taşı üzerinden çatlar. Masalda beklenen gün gelmiştir. Hak edilmeyen, bir bakıma hileyle elde edilen bir kazanım, bir tesadüf söz konusudur. Masalda beklenen olmamış, adalet gecikmiş, evlenmesi gerekenler evlenememişlerdir. Masal dünyasında dinleyici bundan sonra her şeyin düzelmesini bekler. Masalın akışında emek verenlerin, sabredenlerin muratlarına nail olacakları anlatılır. Böylece dinleyenlerin bilinçaltına göndermeler yapılır. Masal aracılığıyla yapılan tembih, bir gün adaletin mutlaka tecelli edeceği yönündedir. Adaletle dair yaşatılan inanç, insanları ayakta tutan, yaşama bağlayan güçtür. Aksi durumda, her bir kaybın ardından yaşamdan kopan, umutsuz, dirençsiz insanlarla karşılaşılır.

Toplumsallık duygusu taşımayan insanlardan sorunlu çocuklar çıkar. Bireysel psikoloji aslında toplum psikolojisini içinde taşır (Adler 1996: 15). Sadece biyolojik ihtiyaçları tatmin eden insan mutsuz olur ve ruhsal bozukluklar yaşar (Fromm 1998: 68). Masal üzerinden ruhsal olarak varlığın sınırlarını, haklı haksız ayırımını, sosyal yaşamın her bir boyutunu kavrayan (küçük) insana hak hukuk kavramı anlatılmış olunur.

4. “Keloğlan ve Alicengiz Oyunu” adlı EB 169, AaTh 569 numaralı masal:

Keloğlan padişahın kızına talip olur. Padişah Keloğlan’ın anasına oğlunun bir sanat öğrenmesi veya hüner göstermesi halinde kızını vereceğini vadeder. Keloğlan’ın karşısına Alicengiz oyununu öğretecek bir Köse çıkar. Köse’nin evindeki üç kızın küçüğü Keloğlan’a öğrendiklerini

göstermemesi konusunda uyarır. Keloğlan Köse'nin öğrettiği hünerleri öğrenmemiş gibi yapar. Don değiştirme yanılarıyla devam eden masalda, Keloğlan sırasıyla tazi, koç, at kılığında don değiştirip avcılara yardımcı olur ve anasına çok para kazandırır.

İkinci aşamada Köse'ye karşı Alicengiz oyunuyla yarışacaktır. Köse atmaca, Keloğlan güvercin kılığına girer. Atmaca, güvercini tam yakalayacakken güvercin pembe güle dönüşür. Padişahın kızı gülü yakasına takar. Kız gülü Köse'ye vermeyince olay padişahın huzuruna kadar intikal eder. Kız gülü Köse'ye vereceken gül dariya dönüşüp yerlere saçılır. Köse tavuk ve birkaç civciv olup darıları yemeye başlar. Köse tam asıl dariyı yiyecekken dari tilkiye dönüşüp tavuğu ve civcivleri yer. Keloğlan padişaha annesine verdiği sözü hatırlatıp kızını ister. Padişah kızını keloğlanla evlendirir (Dursun 2008: 56-59).

5. “Keloğlan Hindistan Yolunda” adlı EB 256 AaTh 302 I numaralı masal:

Bu masalda Keloğlan padişahın kızına talip olur. Keloğlan ticaret yapıp para kazanarak kendini ispat eder. Padişahın oğlunun sevdiği kız, peri kızları tarafından kaçırılmıştır. Keloğlan kuyu içinden kayıp kızını bulur ve peri kızlarının elinden kurtarır. Kızın verdiği narlardan mücevherler çıkar. Padişah, oğlunun sevdiği kızını kurtaran Keloğlan'ı vezir yapar (Dursun 2008: 86-88).

Yukarıdaki iki masal yöneten yönetilen ilişkisiyle ilgilidir. Keloğlan padişahın kızını nasıl alır? İnsanlık tarihinde alt sınıf ve üst sınıf arasındaki evliliklere neredeyse rastlanmaz. Keloğlan olmaz bir işe talip olmuştur. “Davul dengi dengine” bir atasözünden çok, sosyal bir kanundur. İnsanlık tarihi içinde sınıflar vardır ve bu sınıfların kendi içlerinde evlilikleri söz konusudur. Ast ve üst sınıflar arasında bir evlilik yoktur⁴. Eski dünyada soylu olanlar ve halk vardır. Yönetici olan

4 Çin tarihinde yönetici gücünü “göğün vekâleti” bağlamında tanrıdan alması onun soyluluğunun işareti sayılır. Başkent imparatorun ve soyluların oturduğu bölgedir (Bıçak 2004: 245). Tanrı soylu olmak ve yönetimin başında olmakla, aradan geçen bunca zaman arasındaki değişim ve yönetim dönüşümü insan düşüncesinin hayaller üzerinden adalet peşinde koşması sayesinde mümkün olmuştur.

Türklerin tarih öncesi döneminin izlerini, Türk destanlarından öğreniriz. Soya dayalı yönetim biçimi, Oğuz Kağan destanında görüldüğü üzere kut anlayışı ile söz konusudur. Türklerde İÖ dönemde yönetim erki tanrıya dayandırılıp kut sahibi bir soya ve böylece han soyunda bağlama gayretleri içinde sürdürülürken bu hiyerarşinin sert olmadığı bilinmelidir. Yeteneklerine veya marifetlerine göre, sınıflar arası geçişlerin olabildiği bir yönetim düzeni vardır (Önal 2009: 57-72).

Selçuklulara adını veren Selçuk Bey'in başından geçenler, kendi sınıfını aşan bir gerçeği anlatır. Selçuk Bey, yabgunun (boy beyi veya hükümdar) yanında yetişir. Babasının yerine Oğuzların sü-başı (ordu komutanı) olur. Hükümdar ailesiyle yaşanan bir anlaşmazlık sonucu, 960 yılında Müslümanların yoğun olduğu Ceyhun ırmağının sol kıyısındaki Cend şehrine gider. Burada Müslüman olur ve etraftaki Müslüman ahaliyle birlikte önce vergi vermez, sonra kendini yabgu ilan eder, Samaniler tarafından tanınan bir devlet kurar. Selçuk Bey hükümdar ailesinin ilahi soyuna mensup olmayıp kendi gayretleriyle bir hükümdar olur (Kafesoğlu 1993: X, 335).

Tarih içinde insanlar kendi geçmişlerini, kutsala kadar götürüp, halde kendilerine bir üstünlük sağlama gayretinde olmuşlardır. Ebu'l Gazi Bahadır Han'ın “Seçere-i Terakime” adlı eserinde soyan dayandırıldığı boylar sayılırken Oğuz Kağan'a oradan Adem peygambere kadar uzanır. Timur'un seceresinin Cengiz Han soyuna çıkarıldığı ve bunun tartışmalı olduğu, secere geleneğinde soylu bir hükümdara gönderme gayretleri görülür. Timur'un Saray Mülk Hanım'la evlenerek Han soyundan gelen hanımı üzerinden “Küregan” (han güveyi) unvanını taşıma hakkı kazandığı, bu unvanla bölgedeki gücünü artırdığı, halk arasında birliği sağlayan bir statüye sahip olduğu bilinir (Şimşirgil 2017: 59).

Soya, asabiyete bağlı yürütülen sistemi İslam tarihinde Kureyşilik fikri ile Arap kökenliler dışında olanlar dışlanı. “Adalet” kavramı yönetimin kaynağı olması adına, çeşitli isyanlarla karşılaşılır. Ümmet içinde adil olma, hayati önem taşır. Hâmîlilik sorununun aşılması için Kureyşilik sorun oluşturmuştur (Fazlıoğlu 2017: 184-185). Köle ve efendi kavramları bağlamında arazi rejimi örneğinde, Emevi halifesi Muaviye'nin arazisinde,

soylu sınıftan kız almak, ancak masalarda mümkündür. İnsanlık tarihinde bu hayal bir gün gerçekleşecektir. Padişah masalda buna işaret eder. Keloğlan'ın bir hüner göstermesini ister. Sınıfların çoğu zaman keskin olduğu bir dünyada ancak soyluların birbirleriyle evlenebildiği bir dünyayla karşılaşılır. Keloğlan hayallerin gerçek olabileceğini ortaya koyar. Bunun için Alicengiz oyununu öğrenmesi gerekecektir. Masal içinde yer alan olağanüstülükler mitik kalıntıları içerir. Don değiştirmek, önce Kamlık, sonra menkıbevi anlatılarda yer almaktadır. Burada bir kutsala bağlanmadan anlatılanlar bir ustadan öğrenilen hünerler olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlık tarihinde sürekli yenilenen bir teknoloji ile karşı karşıya kalırız. Masal dünyasının olağanüstülükleri gerçek dünyada olağan hale gelmiştir. Aklını ve hünerini öne çıkaran herkes bir gün padişah olabilir, yönetici sınıfı içinde yer alabilir, saraylarda yaşayabilir. Bunun için olağanüstü gayret göstermek marifet sahibi olmak gerekecektir. Kamu vicdanı adına Keloğlan'a yüklenen misyon, yönetenlerin soyluluğunun sorgulanması olmuştur. Sadece soylu olanlar veya kendini soylu ad-dedenler yönetici olmamalı, marifet sahibi olanlar yönetici olmalıdır. İnsanların yöneten-yönetilen ilişkisine ait hayal dünyalarını yüzyıllar içinde besleyen masallar olmuştur. Masal dünyasının adaleti zamanı geldiğinde tezahür etmiştir. Gerçek Keloğlanlar sayesinde rejimler değişmiş, sosyal sınıflar yıkılmış, değişmiş veya dönüşmüştür. İnsanoğlu en sonunda Cumhuriyet rejimiyle kendi kendini yöneten bir sistem geliştirmiştir. Bu hayal masallarla yaşatılan evrensel bir hayaldir. Kahramanları keloğlan gibi eksik veya "kel" gözükken eksikliğini aklıyla, iradesiyle tamamlayan gerçek kahramanlar bir gün amaçlarına ulaşma başarısını göstermişlerdir.

6. "Yanağında Güller Açan Kız" adlı EB 240, AaTh403 I-IV, 450 I-IV, 836A numaralı masal:

Kıskançlık temalı iki masal, masal anası Dudu Kübra Akkoca tarafından anlatılmıştır. Masalında kıskançlıktan kaynaklı yapılan kötülükler ve sonuçları anlatılır. Masal özetle şöyledir: Yanağında Güller Açan Kız'ın bir üvey annesi vardır. Padişahın oğluna üvey kızını değil, kendi kızını vermek ister. Kız güldüğünde yanağında güller açar, ağladığında yanağından inciler dökülür. Padişahın oğlu bu kıza âşık olur ve evlenmek ister. Üvey anne devreye girer. Kızın gözlerini oydurup kendi kızını padişahın oğluna verir. Düğün gününe kadar kızları göstermeyen üvey anne, kendi kızını şehzadeyle evlendirir. Şehzade yüzünden güller açmayan, inciler saçmayan karısından şüphelenir ve ona kötü davranır. Gözleri oydurulup bir nehir kenarına bırakılan kıza, yaşlı bir adam sahip çıkar. Olaylar üvey annenin kendi kızına destek olması, olağanüstü yardımların ise Yanağında Güller Açan Kız'a destek olunmasıyla sürer. Sonunda şehzade gerçeği anlar. Kötü kalpli üvey anneyi kırk katırla cezalandırılır, Yanağında Güller Açan Kızla evlenip mutlu mesut yaşar.

7. "Süt Malik Kızı" adlı EB.239, 306 III, Aa.Th. 707, 887 numaralı masal:

Masalın konusu kıskançlık üzerinedir. En küçük kız bey oğluyla evlenir. Kaynana çocukları değiştirir. Çoban çocukları bulur ve büyütür. Yedi yıl sonra baba çocukları bulur ve eve getirir. Üvey anne bey oğlunu tehlikeli ve zor bir iş verir. Yolda öleceğini hesaplar. Süt Malik kuşunu dört bin köle çalışmaktaydı. Kölelerin çalıştığı ağır şartlar yüzünden zaman zaman isyan ediyorlardı (Ortaylı 2012: 67). Günümüzde ilkel kabilelerden modern devletlere dek sembolik olsa bile soylu kral aileleri varlığını sürdürmektedir. 05.09.2017 günü dünya gündeminin haberi, Japon Prensesi Mako hakkındadır. Soylu olmayan biriyle nişanlanması ile, saraydaki prenseslik unvanlarının kaybettiği bilgisi dünya haberlerinin gündeminde yer almıştır.

getirmesini istemiştir. Beyoğlu olağanüstü yardımlarla başarılı olur, sonunda gerçekleri öğrenir. Üvey anne masalın sonunda kırk katırla cezalandırılır. Aile bütünlüğü sağlanır, mesut bir yaşam sürdürülür.

Masal dünyasının olağanüstülükleri birer alegoridir. Alegorik söylemde bir şey söylenirken başka bir şey temsil edilir. Alegori her şeyi içine alan süperfigüre dönüşür (Todorov 1999: 67). Burada yanağında güller açan, gözyaşlarıyla inciler saçan kızın güzelliği, sevimliliği, cana yakınlığı gülücüğünde ve ağlamasındaki sembolik yanırlarla verilir. Anlatım masal dünyasına yakışan olağanüstülüklerle dönüşür. Semboller ve benzetmelerin temelinde “kolektif bir bilinçaltı” vurgulanır (Fromm 1998: 92-93).

Masal anasının kendine has duyarlıkları masalarda görülür. Kıskançlık konulu iki masaldan birinde kız, diğerinde erkek kıskançlık sonucu üvey annelerin kötülükleriyle karşılaşmışlardır. İyi olan kahramanlarımıza zaman zaman gerçek zaman zaman gerçeküstü varlıklar yardım ederler. Gerçeküstü varlıklar arasında konuşan kuşlar, güllerin açılması, incilerin saçılması vardır. İyilerin yoldaşının Hızır olduğu bir kültür içinde, masal anlatıcıların kimi zaman masalın gerçek olduğuna neden inandıkları daha iyi anlaşılır.

Masaldaki kötülüğün gerekçesi kıskançlıktır. Karşıt kavramlar üzerinden yürütülen masal, iyi- kötü doğru-yanlış karşıtlıkları ve çatışmaları üzerinden devam ettirilir. Sonuç haklı bulunur. Kötüler cezasız kalmaz, masal içinde hayalen yaşananlar, gerçek hayata ihtiyatlı olma tecrübelerini taşır. İyi olunması, adil olunması, sonunda hakkaniyetin yerini bulması adına belleğe yerleştirilen öğretiler gizli mesajlar oluşturur.

Kıskançlık kişinin kendisinde olmasını istediği bir şeyin başkasına ait olduğunu gördüğünde duyduğu acıdır. Her iki masalda yapılan haksızlıklar, masalların dingin akışını yerle bir eder. Artık orada kıskançlıklardan kaynaklı bir hukuksuzluk söz konusudur. Yoksunluk duygusu çekenler kıskançlık içinde acı çekerler. Kıskanç insan marazi ve hayali bir dünya kurar. Delice davranışlar sergiler, olmaz işleri yapar (Delpierre 1967: 27-30).

Maşeri vicdanlarda benzer bir beklenti söz konusudur. Kamu vicdanı, adaletin her zaman tecelli etmesi yönünde aşkın bir beklenti içinde olur. Masallar, en eski zamanlardan günümüze, ortak değerlerin, mantığın ve vicdanın yerine getirilmesinde aracı bir sanat olma özelliğine sahiptir. Uydurma, yaratıcılık, hayal gücü sanatın dolayısıyla masalın ayırt edici özellikleri arasındadır (Wellek ve Warren 1983: 28).

Masal dünyasındaki karşıtlıklar, gerçek dünyanın çelişkilerini sembolize eder. İnsan çelişkiler veya karşıtlıklar içinde kendini ve doğayı aşmaya gayret eder. Büyüme yanılığının azalmasıdır (Fromm 1998: 130). Masal dünyasında öz ve üvey anne arasındaki farklılık, güzel-çirkin davranışlar gösterilirken en sonunda gerçeklerin öğrenen şehzadeden haklı-haksız ayırımı yapması beklenir. Büyüme adaletin fark edilmesidir. İlk masalda bir kadın, ikincisinde bir erkek mağdur olmuştur. Mağduriyetleri birinde yerine geçirilen bir gelin, ikincisinde çocukları değiştiren bir adam vardır. Olağanüstü veya beklenmedik yardımlar masal dünyasının gizleri / olağanüstülükleri olup kamu vicdanının beklentilerini giderir. Düşlerin zihnin düzelmesine yol açması gibi (Jung 2006: 177), masal dünyasının olağanüstülükleri olayların akışını bir anda düzene sokar.

Derin tutkular başarıları beraberinde getirir. Tutkular sihirli bir irade gibidir. Masal kahramanları tutkuları bir olağanüstü yardımcılarını üretir. Çıktıkları yollarından vazgeçmez, sabreder, sonunda başarıya ulaşırlar. En sonunda adalet sağlanacak, yanlışlıklar giderilecek, suçlular cezalarını çekeceklerdir.

4. BİLİNÇALTINDA YAŞATILAN ADALET

Masal dünyasında günlük yaşamın çalkantılarından söz edilir. Masal dinginlikle başlar, bu durum bir süre sonra bozulur. Çeşitli haksızlıklar yaşanır. Çalkantılar, kötülük, kıskançlık veya adaletsizlik üzerinden yürür. Dengesiz durum karşısında genellikle uzaklaşma yaşanır. Evden ayrılan, sabırla mücadele eden, olağan veya olağanüstü yardımlar alan başat kişiler sonunda muratlarına erer ve evlerine geri dönerler. Bir başka açıdan bakıldığında masal evreninde temel anlatı iki kesitten oluşur: 1. Denge durumu, 2. Dengesizlik durumu. Masallar durağanlık ve hareketlilik üzerine bina edilir (Todorov 1999: 158). Masal dünyasında durağan olan ve dengede sereden bir vaziyet yerini adaletin bozulduğu dengesiz duruma bırakır. Mücadeleler sonunda adalet yerini bulur. İnsanlık tarihinin bozulan düzeni ve adaletsizliği karşısında insanoğlunun kurmuş olduğu hayalleri, masallarda bir işaret fişeğine dönüşür; bilinçaltından gerçek yaşama doğru hazırlık yapılır.

Masallar alt ve üst tabaka insanların yaşamlarından kesitler verir. Yüksek zümre insanları, masalın odağında olmazlar, orta tabakada anlatılan masalların kahramanları da kendi çevrelerinden oluşur. Köy ağası padişahın yerini alır, köyden derlenen masallarda değirmenci tüccar veya padişah olabilir (Eberhard ve Boratav 1988: 228-231).

Masal kahramanları çoğu zaman sıfatlar üzerinden belirsiz kahramanlar olarak karşımıza çıkarlar. En eski dünyada kişi adlarının alegorik olması, bireyden öte topluma yüklenmesi; özgün bir bireyi değil, kolektif düşüncenin izlerini taşır (Kanca 2009: 80). Kolektif düşüncenin tipler üzerinden anlatıldığı bir masal evreni söz konusudur. Keloğlan gibi tiplerde, karakter ayrıntılarının ve tasvirlerin yerini, sıfatlar alır. Karakterler özeli ele alırken tipler geneli öne çıkarma görevini üstlenirler. Masal tipleri, sözlü edebiyat dünyasının hayallerini üslup yoluyla biçimlendirirler.

Gerçekler ve hayaller arasında yaşanmamış olan bir geleceği inşa edecek olan çocuklara, masallar birer mektep olur. Sezgi yoluyla öne çıkan öğretiler arasında adalet kavramı da yer alır. Masal evreninde, hakkaniyet çerçevesinde kendi kendini gerçekleştiren, birey olma yolunda yürüyen anlamlı bir yaşam resmedilir. Ast üst yönetim sistemleri altüst edilir. Sabırlı olan, öfkesini yenen, akıllını kullanma becerisini gösteren muradına erer. Masal kolektif düşünce çağında, birey olmayı salık verir. Nasıl birey olunabileceğinin, kişinin yaşam içinde nelerle karşılaşabileceğinin öngörülerini hazırlanır. Olanla olmayan arasında hayaller kurdurulur. Hayallerini büyüten toplum zorlar, kuşaklar arasındaki ilişkileri gerer; yeniye doğru yürüyen insan, bilinçaltında masallardan ilham almış olur. Büyüyen insan gerçek yaşamdaki çelişkileri görür. İnsana özgü çelişkilerin üzerine gider. Toplumsal duyarlılıklar adına birey, çelişik olaylar üzerine odaklanır. Haklı haksız ayırımının derin farkındalığını yaşar.

Doğanın kanunları ile toplumun kendi içindeki normları hayal gücüyle yinelenir. Aşılmaz engeller aşılır, olmaz işler olur. Doğa kanunları belli kurallara tabi iken, insanoğlu doğanın kanun-

larını aşma gayretinde olur (Fromm 1998: 62). Hayaller ve rüyalarla ruh dünyasına yeni ufuklar açılır. Halk kültüründe rüyalar son derece önemli bir yere sahiptir. Hayallerin ve rüyaların sınırlarının nasıl aşıldığı masallarda gösterilir. Masallar, ruh dünyamızı biçimlendiren, ufkumuzu yönlendiren hayal dünyamızı zengin kılan birer materyal olurlar. Masallarda yöneten yönetilen ilişkisi sorgulanır; padişahın kızına talip olmak, ona denk olmayı arzu etmek demektir.

Masallar hayal dünyasını beslerken her zaman gerçeklikten uzak düşmezler. Gerçekle çelişkili olan her şey bizim için ilginçtir. Canavar aslında problemin simgesidir. Fantastik dünyada anlatılanlar gerçek dünyanın karmaşıklığına alternatif oluştururlar. Hayaller gerçek dünya ile ilginden ötürü önem taşırlar (Uysal 2006: 17). Hayallerin gerçeklere taşınması ruh dünyamızı tetikler. Yeniliklerle yaşam daha anlamlı kılınır. İnsanlığın gelişmesi, tekâmülü ancak böyle sağlanır.

Masal dünyasındaki olağanüstülükler bizlere, kendi dönemlerinde imkânsız olanını ancak, sonraki zamanlarda mümkün olacak işleri anlatır. Yalnız sahibinin sesini duyan kapı, eli veya gözü tanıyan kapılara dönüşebilir. Şifalı elma, antibiyotik; uçan halı, helikopter; dürbün, uzağı görmek için bir metafor olabilir (Todorov 1999: 60-61). Sembolik anlatılar, imkânsız olana işaret edip bir gün bu hayallerin peşinden gidilmesini nasıl tembih ediliyorsa, sosyal yaşamdaki aksaklıklar için de hayaller kurdurulmuş olunmalıdır. Masallar üzerinden insanoğlunun bilinçaltına gönderilen işaretler, teknolojinin veya sosyal yaşamın keşfedilmesini tetikler ve anlaşılır kılar.

Masal evreninde, var olanla, var kabul edilen arasında zihnen bağlantı kurulup gözler önüne serilir. Eylemlerle gerçekleştirilen her davranış doğru yanlış ekseninde yol alır. Yanlışların kahramanları yoktur, doğruların kahramanı vardır. Masal içindeki yapıp etmeler, dinleyiciyi vicdanının kabul edeceği bir sona taşır. İyiler mutlaka kazanır, karşılığında kötüler cezalandırılır. Büyülü serüvenin karşıtlıkları iyi ve kötü üzerine kurulur. Olağan veya olağanüstü varlıklar aynı sonuca hizmet ederler: iyi veya kötü. Vicdani olanla olmayan arasındaki ayırım masal dünyası üzerinden merak unsurlarıyla birlikte gösterilerek anlatılır.

İnsanın umudu olmadığına, insanlık büyük bir tehlike ile baş başa kalır. Umutsuz olmak insanın ve insanlığın sonunu hazırlar. Hakkının haksızın birbirine karıştığı, güçlünün güçsüzü yok ettiği, kaosun hüküm sürdüğü bir dünya ile karşılaşılır. Umudun bittiği insanlık tarihinde, umutları peygamberlerin yeşerttiğini biliyoruz. Dinlerin tamamı, insanlığın kaybettiği adaleti yeniden tesis etmek, sosyal düzeni itmam etmek içindir.

Bilinçaltında ruhun yaşam dolu, ümit var olduğu, kayıpların gelecekte kazançlara dönüşeceği bir dünya tasavvur edilir. İster animistik, ister dini, ister bilimsel düşünce yapısına sahip olsun dünyanın her kuşağı, dünyanın her toplumu, aynı umutları yeşertmiş olmalıdır. İnsanlığın dinden ve milletten azade olan masalları, evrensel boyutuyla insanlığın ortak değerleri arasında yer alır. Masallar, kişiler, toplumlar, milletler üstü bir bilincin ortak geçmişlerini içlerinde barındıran umudun ve adaletin sürekli vaz edildiği metinlerdir. Düşleri, düşünceleri, dünyaları bütün bir yaşamı içine alan hayal veya gerçek olan; olumlu veya olumsuz her şeyi içine alan insanlık âleminin insanî hallerini, benzerlikleri içinde anlatılması masalların evrensel boyutudur. Yerel olmak, bir dille anlatılmakla başlar, o kültür içinde giydirilen, benzetilen ve sarıp sarmalayan yapısıyla devam eder. İnsanların dış görünüşlerindeki farklılıklar gibi, giyim-kuşama, örf ve âdetle adeta masallar yeniden giydirip yerleştirir.

Hiç bir anne ve baba çocuklarına başlarından geçen olumsuz olayları paylaşmak istemez. Toplum da aynı yolu tercih eder. Toplumsal felaketler, yıkımlar unutulmaz ama olumsuz taraflarından çok, içlerinden dersler çıkartılıp umutlu bir gelecek inşa edilmek istenir. Çocuklar masal çağından çıktıktan sonra, keşiflerini kendileri yapıp yaşamın içindeki olumsuzluklarla karşılaşılır. Tam bu sırada akıllarında olmayan derinlerde öğrenilmiş cevher bir sezgiyle çözüm üretirler. Görmedikleri, bilmedikleri engellerin motive gücünü, içlerinde hissederler. Çözumsuzlüğün mümkün olmadığı, olağanüstü hallerin bile üstesinden gelinebileceği öğretilmiştir. Bilinçaltında bilinmeden yaşanan bir gerçeklik vardır. İç insan ile hal insan arasındaki gidiş gelişler, ancak örnek evreninden alınan mukayeselerle mümkün olur. Örnek evren iç insanın bilinçaltındaki “ben”indedir. Bilinmeyen, çok uzaklarda kalmış, içinden birtakım sonuçlar çıkarılmış, hayal meyal anlatıların mutlu biten sonları, insanlığı umuda olan yolcuğunda yalnız bırakmazlar, onları motive ederler. İçeriden seslenen bir benlik masalın kahramanı olmayı özleyen insanın ileri yaşlarda eline geçirdiği bir fırsat olabilir. İçinde engellerin olduğu bir yaşam, tam da bilinçaltından bilince umut üretir. Sabır, akli kullanma, vazgeçmeme ve en sonunda adaletin tecelli edeceği bir gelecek içindir. Her şey sonunda gerçekleşecek olan haklılık ve adalet için olacak, bunu için umutlar yeşertmeye, mücadele etmeye değerdir.

Masalarda en çok görülen engeller: çaresizlik, entrika, korku, dev, hileli iş, istismar, sinsilik, talihsizlik, kasıtlı kötülük, yanlış anlaşılma, imkânsızlık, çaresizlik, ölüm vb. ise, engellerin aşılması: hünerle, sabırla, uzaklaşmayla, aracı kişilerle, akli kullanmayla olasıdır (Önal 2006: 183-197). Yoksunluk, öfke, aşk, kin, kuşku gibi öne çıkan kıskançlık veya çekememezlik durumları masal dünyasında sezdirilerek gösterilir. Bir gün masal kahramanın kendisi olma ihtimaline karşı, hazırlık yaptırılır. Bireysel veya toplumsal birtakım marazi işler, olağan ve olağanüstü evren üzerinden kişinin bilincine taşınır.

Masal genel olanın, bilinenin ötesindedir. Olmaz işlerin olduğu bir evrene insanlığın her zaman ihtiyacı olmuştur. Küçüklerin kocamanları yendiği bir evren vardır. (Önal 2015: 279-302) Zümrüdü Anka masalında olduğu gibi kimi masal kahramanları yeraltına inip oradaki düzeni sağlar, haksızlığı giderir. Bütün varlıkların iç içe yaşadığı bir dünya, olmayanların olanlarla buluştuğu bir yaşam, gözler önünde hayalen var edilir. Bu hayaller yeni hayallerin mayası, çekirdeği, haznesi olur. Bilinen her şey bir süre sonra unutulur. Unutulanlar aslında ve gerçekte unutulmazlar. Kendi evrenimizin derinliklerinde bir yerlerde hep vardılar. Kimi zaman uyarılırlar ve bilince taşınırlar, kimi zaman sadece öğrenilmiş sonuçları tetikleyici olurlar. Bilincin ötesinde yaşayan “ben” geçmişin birikimlerini “an” içinde çoğu zaman bilmeden yaşatır. İnatçılığın, irade etmenin, savaşçı tavırlar sergilemenin, sabırlı olmanın, duyarlı olmanın, azmin arkasında (burçlar değil) masalın derin öğretileri vardır.

Derin yapıda ruh sağlığının sağlam bir zemin oluşturması hayali olanla başlar. Masalın sözel evreninde, mitik çağlardaki çocuğun dünyasında, işitilen her şey gerçek gibi algılanır. Gerçek dünyayla masal dünyası arasındaki doğru ve yanlış, halkı ve haksız kavramları, iyi ve kötünün mücadeleleri izlenir. Kötü hiçbir zaman masal kahramanı olamaz. İyi olan her zaman başarır ve kazanır. Başarıların arkasında ister olağan ister olağanüstü unsurlar olsun, masal mutlu sonla biter. Mutlu olmak için, hak yerini bulur, bireyin vicdanı kamu vicdanıyla birlikte rahatlar. Mitik düşünen çocuğun temel öğretisi mutlu sonun içinde saklıdır: adalet duygusu.

İnsanın ve insanlığın içindeki derinlik, eski anlatılarla, tembihlerle mümkün olmuştur. Hiçbir şey bilmeyen birinin mukayese edeceği kelimeleri, bu kelimeler evrenindeki bilgileri yoktur. Bir sözün değeri, dinleyince değil, anlayınca anlaşılır. Bu anlaşımalar kimi zaman kişinin yaşadığı olaylarda fark edilir. Bilinçaltında, ruhun derinliklerinde, bir zamanlar söylenmiş sözler mayalanır. Bu mayalar kişileri biçimlendirir veya yönlendirir. İnsanlar çoğu zaman zevklerini, beğenilerini, sevgilerini, seçimlerini, dostluklarını ve düşmanlıklarını bilinmeyen öteden gelen bir sezgiye dayandırır. Sezgilerin taşıdığı anlam derinliği, ruhun derinliğinde yatan masal, kıssa, öğüt, atasözü gibi doğrudan veya dolaylı olarak tembihe dayalı öğretilerdir. Bu öğretilerin en öne çıkanı hak ve adalettir. Adaletin yaratılış kodlarında önemli bir yeri olmalıdır. Bu kodlara masal örnek evrenleri katkı sunar. Hakklılığı ve adaleti savunmanın birçok yönlü olmakla birlikte, masal dünyasında / mitik çağda / erken yoğrulmuş harç, insanı daha cüretkâr kılar; kendini savunmada daha dirençli ve umutlu yapar.

Masalların sonunda yapılan sahtecilikler, söylenen yalanlar ortaya çıkar. Kıskançlıklardan kaynaklı kötülükler, yapılan haksızlıklar bir zaman sonra aşikâr olur. Masal evrenine yansıyan devler, bir gün mutlaka aşılacak haksızlıklar veya engellerdir. Masallarda akıl ve hüner gücünün zorbalığı yendiği bir evren sunulur. Hünerin erdemi adalettir. Bilinçaltına yapılan göndermeler ana hatlarıyla hünerli olmak, akıllı kullanmak, erdemli olmak üzerinedir. Umudunu hiçbir zaman elden bırakmadan haksızlığa karşı mücadele etmek, masalların bilinçaltına gönderdiği temel mesajlardandır.

SONUÇ

Bir yönüyle evrensel diğer yönüyle yerel olan masallar, insanlık tarihinin birer gevheri değerindedirler. Masalların değeri, uzak geçmişten günümüze dek insanlığın bilinçaltını ve sağduyusunu yansıtmalarından kaynaklanmaktadır. Masalların evrensel yapısı, bütün bir insanlık tarihini nasıl kuşattığının göstergesi olur. Masallar içlerinde sembolik veya gerçek köken bilgilerini taşırlar. İnsanoğlunun doğasını en yalın şekilde anlatan bu sözlü metinler, dinler, inançlar ve milliyetler üstü olup insanoğlunun temel yapı taşları üzerinden anlatılan ilişkiler üzerine kurulur. Burada haklı - haksız, doğru - yanlış, iyi - kötü gibi temel değerler arasındaki ilişkiler ete kemiğe büründürülür.

En eski toplumlarda, yöneten yönetilen, ast üst ilişkileri, soylu olup olmama gibi asabiyete bağlıdır. Hem doğu hem de Batı dünyasında sınıflara dayalı bir sistem vardı. Türk kültür dünyasında kut almak ya da almamak gibi değerler öne çıkmaktaydı. Masallar adeta alternatif düşünceye dayalı hayallerin birer habercileridir. Yöneticilerin farklı ve üstün olma düşüncesi, masal dünyasında yerle bir edilir.

Masal anlatıcıları olan masal anaları ve ataları masal kahramanlarının yanında ve onların haklı mücadelelerinde ses tonlarından başlayarak ara cümlelerle yanlarında olurlar. Masalın ibret yönleri misalleri teşkil eder. Kahramanın yaptığı işler, iyinin, doğrunun, haklının işleridir. Sahip çıkılır. Kahramanın karşısındakiler, kötü, kıskanç, hileli, sahte vb. olumsuz işler yapanlar, masalın sonunda hak ettikleri hüsraneleriyle anlatılırlar. Masal, sözü dinleyenin özünü biçimlendirir. Bu biçimlendirmeye anlatıcı yardımcı olur. Yaşama hazırlanan küçük insanlara anlatılan masallar,

büyüdüklerinde bilinçaltındaki hak ve adalet kavramı başta olmak üzere, toplumsal duyarlılıkları tortulanmış olur.

Masalların tamamında, yıkılan düzenin yeniden tesis edildiği, masalın sonunda adaletin tecelli ettiği gözlenir. Masal anasının veya atasının artık geçmişte kalan bilgileri, adalet bağlamında bilinçaltında masal evreni üzerinden yerleşmiş olur. Bugünün olayları, insanlığın geçmişinden beri süregelen bir adaletin eninde sonunda gerçekleşeceğine dair inanç, masallarla desteklenir. İster bir cinayet işlensin, ister bir ihmal veya kusur olsun, haklı olan bir gün mutlaka hakkını alacaktır. Kimi haklar sabırla, kimileri mücadele ederek, kimileri aklını kullanarak elde edilir. Hepsinde bir mutlu son vardır. Bu son bir umut demektir. Masallar her ne kadar yönlendirilen metinler olarak bilinse de, ister yaban dönem insanlığı olsun, ister insanın çocukluk çağı olsun geçmişin içinden gelen bir doğruluk, hakkaniyet, dürüstlük söz konusu edilir.

Masallarda bile adalet vardır.

KAYNAKÇA

- ADLER, Alfred (1996), **Yaşama Sanatı**, (çev. Kâmuran Şipal), Say Yay., İstanbul.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali ve Levent Köker (2008), **Tanrı Devletinden Kral-Devlete**, 5. bs., İmge Yay., Ankara.
- BIÇAK, Ayhan (2004), **Tarih Düşüncesi I Tarih Düşüncesinin Oluşumu**, Dergah Yay., İstanbul.
- BIÇAK, (2004a), **Tarih Düşüncesi II Felsefe ve Tarih**, Dergah Yay., İstanbul.
- BIYIKTAY, Halis (1989), **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**, TTK Yay., Ankara.
- DELPIERRE, Guy (1967), **Kıskançlık**, Özgü Yay., İstanbul.
- DURSUN, Aysun (2008), Keloğlan Masallarının Tespiti ve Tasnifi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- EBERHARD W. ve P.N. Boratav (1988), "Türk Masallarına Giriş," **Masal Araştırmaları I**, (hzl. Nuri Tamer), Art-San Yay., İstanbul, s. 71-78.
- EGAN, Kieran (2010), **Eğitilmiş Zihin Bilişsel Araçlar Anlama Süreçlerimizi Nasıl Şekillendirir?** Pa-gem Yay., Ankara.
- ELİADE, Mircea (1993), **Mitlerin Özellikleri**, (Çev. Sema Rifat), Semavi Yay., İstanbul.
- FAZLIOĞLU, İhsan, (2017), **Nazarî Ufuk İslâm-Türk Felsefe – Bilim Tarihinin Zihin Penceresi**, 2. bs., Papersense yay., İstanbul.
- FROMM, Erich (2003), **Rüyalar Masallar Mitoslar Sembol Dilinin Çözülmesi**, (çev. Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten), Arıtan Yay., İstanbul.
- FROMM, Erich (1998), **Toplumsal Bilinçaltının Araştırılması**, (çev. Arıtan), Arıtan Yay., İstanbul.

- HERODOTOS, (1991), **Herodot Tarihi**, 3. bs., (çev. Müntekim Ökmen), Remzi Kitapevi.
- JUNG, Carl Gustav (2006), **Analitik Psikoloji**, 2. bs., (çev. Ender Gürol), Payel Yay., İstanbul.
- KAFADAR, Cemal (2017), **Kendine Ait Bir Roma Diyar-ı Rum'da Küresel Coğrafya ve Kimlik Üzerine**, Metis Yay., İstanbul.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1993), "Selçuklular," İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, C.X. s.353-416).
- KANCA, Elif (2009), Masalların Toplumsal İşlevi: Bir Göstergebilimsel Sembolik Analiz, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara.
- GÖLPINARLI, Abdülkâfi (1997), **Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiirler**, Der Yay., İstanbul.
- POSPELOV, N. Gennadiy, (1984) **Edebiyat Bilimi**, Ankara.
- RAMAZANOĞLU, M. (1993), **Gilgameş Destanı**, MEB Yay., İstanbul. ????
- RIFAT, Mehmet (2006), "Eleştiri Tarihinden Mircea Eliade: Sözlü Edebiyat II," **Edebiyat ve Kültür Dergisi Varlık**, S.1182, 68-73.
- SEYİDOĞLU, Bilge (1975), **Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar Metinler ve Açıklamalar**, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum.
- SETİDOĞLU, (1988), "Bayburt Halk Masalları ve Halk Düşüncesi," **Masal Araştırmaları I**, (hzl. Nuri Taner), İstanbul, Art-San Yay., s. 71-78.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet (2017), **Emir Timur**, Timaş Yay., İstanbul.
- ROSENTHAL, E.I.J. (1996), **Ortaçağda İslam Siyaset Düşüncesi**, (çev. Ali Çoksu), İstanbul.
- TODOROV, Tzvetan (1999), **Fantastik Edebi Türü Yapısal Bir Yaklaşım**, çev. Nedret Özkanat), Metis Yay., İstanbul.
- TURHAN TUNA, Sibel (2014), **Türk Masallarının Varoluşçuluk Açısından İncelenmesi**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, Muğla.
- UYSAL, Zeynep (2006), **Olağanüstü Masallardan Çağdaş Anlatıya: Muheyvelât-ı Aziz Efendi**, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- ORTAYLI, İlber (2012), **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, 4.bs., Cedit Yay., Ankara.
- ÖNAL, Mehmet Naci (2006), "Masallardaki Engeller Üzerine Bir Araştırma," **Mitten Meddaha Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, gazi Üniv. THBMER Yay., Ankara, 183-197.
- ÖNAL, Mehmet Naci (2009), "Kutsalı Türk Kültüründeki İzleri: Tanrısal Simgecilik," **Milli Folklor**, S. 84, 57-72.
- ÖNAL, Mehmet Naci (2015), Varoluşçu Düşünce Ekseninden Mesnevi'yi Okumak," **Skolastik Fantazyaya Hayalden Endüstriye Popüler Kültür Odağında Masal Çözümlemeleri**, (Derleyen Hüseyin Köse), Ayrıntı Yay., İstanbul, 279-302.
- WELLEK R. ve Warren A. (1983), **Edebiyat Biliminin Temelleri**, (çev. Ahmet Edip Uysal), Kültür ve Turizm bakanlığı Yay., Ankara.
- www.tarhibilimi.gov.tr/makale/roma-uygarligi (15.10.2017)